

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Природничо-економічний факультет  
Кафедра географії та методики її викладання

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА**  
на тему:  
**СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ**  
**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОЇ ТГ)**

Виконав: студент 2 курсу, Geo1-M23 групи  
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)  
**Лотоцький Богдан Андрійович**

Керівник:  
Придеткевич Станіслав Станіславович  
кандидат геогр. наук, старший викладач

Рецензент:  
Касіяник Ігор Петрович  
кандидат геогр. наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024

## ЗМІСТ

|                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП .....                                                          | 3  |
| РОЗДІЛ 1 .....                                                       | 7  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ                             |    |
| ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ .....                                            | 7  |
| 1.1. Суть поняття природокористування .....                          | 7  |
| 1.2. Понятійно-термінологічний апарат природокористування.....       | 10 |
| 1.3. Методика дослідження природокористування .....                  | 12 |
| 1.4. Історія дослідження природокористування .....                   | 15 |
| 1.5. Використання результатів дослідження в освітньому процесі ..... | 18 |
| РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОЇ ТГ.....              | 21 |
| 2.1. Загальна характеристика громади .....                           | 21 |
| 2.2. Характеристика клімату .....                                    | 22 |
| 2.3. Характеристика водних ресурсів.....                             | 25 |
| 2.4. Характеристика земельних ресурсів .....                         | 27 |
| 2.5. Надра і корисні копалини.....                                   | 30 |
| 2.6. Характеристика рослинності та тваринного світу.....             | 32 |
| 2.7. Характеристика природно-заповідного фонду .....                 | 35 |
| РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ                  |    |
| ДОСЛІДЖЕННЯ .....                                                    | 37 |
| 3.1. Виробниче природокористування .....                             | 37 |
| 3.2. Невиробниче природокористування .....                           | 46 |
| 3.3. Ресурсне природокористування .....                              | 50 |
| РОЗДІЛ 4. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОПТИМІЗАЦІЯ                               |    |
| ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОЇ ТГ.....                         | 55 |
| 4.1. Аналіз сучасних проблем природокористування в громаді .....     | 55 |
| 4.2. Раціоналізація управління природними ресурсами.....             | 66 |
| 4.3. Сталий розвиток і перспективи екологічної безпеки громади.....  | 73 |
| ВИСНОВКИ.....                                                        | 82 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                      | 85 |
| ДОДАТКИ.....                                                         | 91 |

## ВСТУП

Сучасні екологічні та економічні виклики вимагають пошуку шляхів раціонального природокористування, що забезпечить гармонійне співіснування людської діяльності та природного середовища. Територіальні громади, зокрема в Україні, відіграють ключову роль у впровадженні ефективних практик природокористування. Це зумовлено як зростанням локальної відповідальності, так і децентралізаційними процесами, які відкривають нові можливості для розвитку.

Червоноградська територіальна громада є показовим прикладом регіону, де інтенсивна промислова діяльність (зокрема, видобуток вугілля) значною мірою впливає на навколишнє середовище. З одного боку, тут зосереджені важливі економічні об'єкти, які забезпечують соціально-економічну стабільність, а з іншого – існує значний антропогенний тиск, що негативно впливає на екологічний стан громади.

**Актуальність теми** кваліфікаційної роботи обумовлена необхідністю оцінки сучасного стану природокористування Червоноградської територіальної громади, виявлення ключових проблем та розробки оптимізаційних підходів до їх вирішення. Впровадження ефективних рішень у цій сфері сприятиме сталому розвитку регіону, збереженню природних ресурсів та покращенню якості життя населення.

**Об'єктом дослідження** є природокористування в межах Червоноградської територіальної громади.

**Предметом дослідження** є проблеми, чинники впливу та шляхи оптимізації використання природних ресурсів Червоноградської територіальної громади з урахуванням екологічних, соціальних та економічних аспектів.

**Метою дослідження** є аналіз сучасного стану природокористування Червоноградської територіальної громади, визначення основних проблем і розробка шляхів їх оптимізації з урахуванням соціально-економічних і екологічних аспектів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- розкрити сутність поняття природокористування, оптимізація природокористування та проаналізувати основні типи природокористування;
- проаналізувати природні умови Червоноградської територіальної громади;
- розкрити особливості виробничого природокористування в межах Червоноградської ТГ;
- виявити специфіку невиробничого природокористування громади;
- пояснити особливості ресурсного природокористування громади;
- встановити основні проблеми природокористування в громаді та чинники, що їх зумовлюють;
- розробити рекомендації щодо раціоналізації управління природними ресурсами на основі принципів сталого розвитку;
- визначити перспективи сталого розвитку та шляхи оптимізації природокористування Червоноградської ТГ.

**Наукова новизна дослідження** полягає в комплексному дослідженні сучасного стану та ефективності природокористування Червоноградської територіальної громади з урахуванням екологічних, економічних та соціальних факторів. Уперше проведено інтегральний аналіз просторового розподілу природних ресурсів із застосуванням геоінформаційних технологій для визначення найбільш критичних зон екологічного навантаження.

Дослідження розширює теоретичні підходи до оцінки впливу природокористування на сталий розвиток громади шляхом моделювання сценаріїв оптимального використання ресурсів. Запропоновано нові методи екологічного моніторингу, які дозволяють виявляти та прогнозувати зміни у стані природних систем під впливом антропогенних факторів.

Особливу увагу приділено соціально-економічному аналізу, який базується на залученні місцевого населення до процесу оцінки та планування ресурсокористування. Уперше розроблено рекомендації щодо інтеграції

природоохоронних ініціатив у стратегії місцевого розвитку, які спрямовані на підвищення якості життя населення та економічної стійкості громади.

**Практичне значення** одержаних результатів кваліфікаційної роботи полягає у розробці конкретних рекомендацій для органів місцевого самоврядування Червоноградської територіальної громади, спрямованих на оптимізацію природокористування та підвищення економічної ефективності використання ресурсів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегічних планів розвитку громади з урахуванням екологічних та соціально-економічних чинників, що сприятиме залученню інвестицій, диверсифікації економіки та створенню нових робочих місць.

Запропоновані заходи щодо впровадження принципів сталого розвитку можуть стати основою для формування місцевих екологічних програм і нормативних актів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів та збереження екологічного балансу. Практичні рекомендації щодо екологічного моніторингу можуть бути застосовані для вдосконалення системи управління природними ресурсами та зниження антропогенного навантаження на довкілля.

Одержані дані також можуть бути використані в освітніх установах для розробки навчальних програм та просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення екологічної культури населення, формування відповідального ставлення до природних ресурсів і активного залучення молоді до реалізації стратегій сталого розвитку громади. Таким чином, результати роботи мають практичний потенціал для підвищення якості життя мешканців Червоноградської громади та забезпечення її довгострокової екологічної й економічної стійкості.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення наукового дослідження пройшли апробацію на конференції студентів та магістрантів за підсумками НДР у квітні 2024р. За результатами якої була опублікована стаття «Сучасний стан, проблеми та оптимізація природокористування (на прикладі Червоноградської ТГ)» у збірнику наукових статей студентів.

**Обсяг і структура кваліфікаційної роботи.** Робота викладена на 93

сторінках машинописного тексту. Складається зі вступу, чотирьох розділів, 17 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 81 найменування та 7 додатків.

## ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень сформовано такі висновки.

- Природокористування – це комплексна діяльність, що спрямована на раціональне використання, охорону та відтворення природних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних і соціальних аспектів. Оптимізація природокористування – це процес удосконалення способів і методів використання природних ресурсів з метою досягнення максимальної ефективності при мінімальному негативному впливі на довкілля. Основні типи природокористування в Червоноградській ТГ охоплюють виробниче (вугледобувна промисловість, сільське господарство, транспорт), невиробниче (рекреація, освіта, наукові дослідження) та ресурсне (водні, земельні, лісові, мінерально-сировинні ресурси).

- Природні умови Червоноградської громади включають рівнинний рельєф Малого Полісся, помірно континентальний клімат із м'якими зимами та теплим літом, а також значні водні ресурси (річка Західний Буг і її притоки). Різноманітні ґрунти, серед яких переважають опідзолені чорноземи, дерново-підзолисті та піщані типи. Ландшафт збагачений лісовими і рекреаційними зонами, що доповнюється багатством флори та фауни. Значний природний потенціал громади доповнюють поклади корисних копалин, зокрема кам'яного вугілля, пісків, глин і мергелів.

- Виробниче природокористування Червоноградської ТГ характеризується інтенсивним впливом видобувної промисловості, насамперед вугільних шахт, які формують основне екологічне навантаження. Значний вплив мають відходи від видобувної промисловості, які спричиняють деградацію ґрунтів, забруднення повітря та водних ресурсів. Водночас розвинені агропромисловий сектор і локальні підприємства, що потребують оптимізації використання природних ресурсів для мінімізації негативного впливу на довкілля та забезпечення сталого розвитку громади.

- Невиробниче природокористування Червоноградської ТГ характеризується використанням природного середовища для рекреаційних, освітніх та культурних потреб. Основними об'єктами є природно-заповідний фонд, парки та місцеві водойми, які слугують місцями відпочинку, туризму і спортивної діяльності. Одночасно відчувається нестача сучасних рекреаційних об'єктів, а наявні ресурси не завжди використовуються раціонально, що вимагає їхньої оптимізації для забезпечення сталого розвитку громади.

- Ресурсне природокористування Червоноградської ТГ зосереджене на використанні мінерально-сировинних, водних, земельних і лісових ресурсів. Основу становить видобуток кам'яного вугілля у межах Львівсько-Волинського вугільного басейну, що має значний вплив на екологічний стан регіону через забруднення ґрунтів, вод і повітря. Водні ресурси представлені річкою Західний Буг і її притоками, проте їхній екологічний стан страждає від шахтних вод і стічних забруднень. Земельні ресурси зазнали деградації через просідання ґрунтів, викликане гірничими роботами, та забруднення породними відвалами. Лісові ресурси обмежені і використовуються переважно для задоволення локальних потреб громади.

- Основними проблемами природокористування Червоноградської територіальної громади є деградація земель через гірничодобувну діяльність, що спричиняє просідання поверхні, підтоплення, забруднення ґрунтів відходами та важкими металами, а також формування кислих ореолів біля териконів. Водночас значний антропогенний тиск на водні ресурси проявляється у забрудненні річок та підземних вод високомінералізованими шахтними стоками, які часто перевищують екологічно безпечні концентрації. До цього додається зношеність інфраструктури водопостачання та каналізаційних систем, що сприяє подальшому погіршенню якості води. Повітряний басейн громади також зазнає негативного впливу викидів промислових підприємств, зокрема діоксиду сірки, вугільного пилу та важких металів, що суттєво впливає на екологічну ситуацію та здоров'я місцевого населення.

- Основні рекомендації раціонального управління природними ресурсами включають ефективне використання земельних, водних та мінеральних ресурсів із мінімізацією негативного впливу на довкілля. Важливими є рекультивація порушених територій, оптимізація землекористування, впровадження водоощадних технологій, модернізація систем очищення стоків, зменшення промислових викидів і перехід на екологічно чисті джерела енергії. Особливу увагу слід приділити екологічному моніторингу, управлінню відходами та збереженню біорізноманіття.

- Перспективи сталого розвитку Червоноградської громади полягають у модернізації видобувних технологій, рекультивації земель, впровадженні сучасних систем очищення води, розвитку рекреаційного потенціалу та підтримці природно-заповідного фонду. Для оптимізації природокористування необхідно впроваджувати екологічно безпечні технології, підвищувати екологічну свідомість населення, розвивати альтернативну енергетику, диверсифікувати економіку та залучати громаду до реалізації екологічних ініціатив.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. П. Природокористування в умовах ринкової економіки. Львів: Львівська політехніка, 2020. 110 с.
2. Ашмаріна Т. І. Етапи розвитку економіки природокористування. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 2 (38). С. 9-12.
3. Бабенко А. П. Економічні основи раціонального природокористування. Київ: Наукова думка, 2019. 620 с.
4. Барановський В. А. Сталий розвиток та природокористування: проблеми і перспективи. Львів: Львівська політехніка, 2018. 256 с.
5. Березуцький В. В. Питання природокористування : thesis. 2016. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/45969>
6. Білан Ю. О. Соціально-економічний вимір раціонального природокористування. Київ: Академвидав, 2021. 95 с.
7. Бобровська Н. В. Державна екологічна політика – ефективне природокористування. Економіка та держава. 2013. № 3. С. 98-100.
8. Вишницька О. І., Вишницкая Е. И., Vyshnytska O. I. Формування інвестиційної привабливості природокористування : thesis. 2013. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/31345>
9. Гавриленко О. П. Конфлікти природокористування: причини і наслідки. Фізична географія та геоморфологія. 2016. Вип. 1 (81). С. 5-11.
10. Ганущак Ю. В. Місцеве самоврядування та сталий розвиток територій. Київ: Знання, 2020. 49 с.
11. Гладишев А. П. Екологічна безпека в Україні: теорія і практика. Київ: Національний університет, 2021. 312 с.
12. Гнатюк С. М. Геоекологічний моніторинг у системі природоохоронної діяльності. Житомир: ЖДТУ, 2020. 118 с.
13. Гринько М. О. Проблеми природокористування в урбанізованих регіонах. Київ: Видавництво КНУ, 2021. 67 с.
14. Громов І. І. Екологічне право: практичні аспекти. Дніпро: Дніпровський університет, 2018. 331 с.

- 15.Гудима М. Г. Екологічні проблеми рекреаційного природокористування. Вісник київського національного університету імені тараса шевченка. географія. 2000. Вип. 46. С. 46-49.
- 16.Данилюк Л. С. Стратегія сталого природокористування у місцевих громадах. Львів: Світ, 2019. 32 с.
- 17.Демченко Н. В. Інтегроване управління природними ресурсами. Полтава: Полтавський університет, 2020. 12 с.
- 18.Дорош Д. С. Перспективні напрями раціонального природокористування : thesis. 2016. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4392>
- 19.Дубина М. В. Природно-ресурсний потенціал регіонів України. Тернопіль: Економічна думка, 2021. 20 с.
- 20.Єфименко П. І. Екологічні конфлікти: природа, прояви, шляхи вирішення. Харків: Прапор, 2021. 25 с.
- 21.Захарченко В. С. Землекористування в умовах аграрного сектору. Вінниця: ВДТУ, 2020. 30 с.
- 22.Зінченко О. М. Природоохоронна діяльність на регіональному рівні. Тернопіль: Економічна думка, 2018. 28 с.
- 23.Іванов О. І. Природоохоронна діяльність в умовах глобалізації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 39 с.
- 24.Іванова Т. В. Мультиплікаційна ефективність екологічного природокористування. Економіка та держава. 2011. № 3. С. 149-151.
- 25.Іщенко Л. О. Збереження водних ресурсів у системі сталого розвитку. Київ: Академія, 2019. 270 с.
- 26.Калініна Т. О. Проблеми природокористування в Україні. Харків: Прапор, 2020. 240 с.
- 27.Каменський О. В. Екологічна оцінка територій з підвищеною техногенною навантаженістю. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 290 с.
- 28.Кармазін Ю. О. Економіка природокористування: сучасні виклики. Київ: Академія, 2017. 290 с.
- 29.Карти Львівської Області: Географічний атлас Львівської області. Львів

- 30.Карти. Bevor Sie zu Google Maps weitergehen. Google. URL: <https://www.google.com/maps>.
- 31.Кіптяч Ф. Відновлювальне природокористування. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2015. Вип. 49. С. 111-120.
- 32.Коваленко В. П. Екологічний моніторинг і його роль у раціональному використанні ресурсів. Полтава: Полтавський університет, 2020. 310 с.
- 33.Козак О. С. Екологічний менеджмент та сталий розвиток. Київ: Видавництво КНУ, 2019. 260 с.
- 34.Козаченко В. Л. Екологічна безпека та природні ресурси України. Дніпро: Дніпровський університет, 2018. 48 с.
- 35.Колісник С. О. Природні ресурси в системі національної безпеки. Житомир: ЖДТУ, 2019. 280 с.
- 36.Корольчук П. О. Інноваційні підходи до моніторингу екосистем. Харків: Ранок, 2020. 270 с.
- 37.Кривошей Л. І. Оцінка природно-ресурсного потенціалу територій. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2018. 134 с.
- 38.Кузьменко В. П. Гідрологічні ресурси України: проблеми та перспективи. Тернопіль: Збруч, 2019. 99 с.
- 39.Кулик М. П. Сучасні аспекти природокористування в Україні. Вінниця: ВДТУ, 2021. 45 с.
- 40.Лантух М. В. Екологічна політика України у ХХІ столітті. Дніпро: Дніпровський університет, 2020. 300 с.
- 41.Лисенко І. Г. Природоохоронні території та їх роль у збереженні біорізноманіття. Житомир: ЖДТУ, 2019. 290 с.
- 42.Литвин Л. С. Природні ресурси як фактор сталого економічного розвитку. Вінниця: ВДТУ, 2021. 300 с.
- 43.Ліщитович Л. Кількісні проблеми теорії природокористування. Економіст. 2011. № 10 (300). С. 20-22.
- 44.Лозинський М. В. Управління природоохоронними територіями. Київ: Знання, 2018. 260 с.

45. Лук'яненко О. В. Екологічні аспекти природокористування у регіональному вимірі. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 280 с.
46. Марченко І. П. Управління природними ресурсами у системі сталого розвитку. Чернівці: Рута, 2019. 52 с.
47. Мельник А. С. Екологічний менеджмент у природокористуванні. Київ: Видавництво КНУ, 2021. 277 с.
48. Микитенко Г. О. Роль екологічного моніторингу у збереженні природного середовища. Харків: Прапор, 2018. 293 с.
49. Назаренко Т. М. Природоохоронне законодавство України: перспективи вдосконалення. Київ: Академія, 2020. 168 с.
50. Нестеренко С. О. Оптимізація природокористування: теорія і практика. Тернопіль: Економічна думка, 2018. 326 с.
51. Нікітіна І. В. Біорізноманіття України: сучасний стан і проблеми збереження. Житомир: ЖДТУ, 2020. 280 с.
52. Новик В. П. Екологічний аудит у природокористуванні. Вінниця: ВДТУ, 2019. 230 с.
53. Олішевська Ю. Рельєф як ресурс рекреаційного природокористування. Науковий вісник чернівецького університету. географія. 2018. Вип. 803. С. 159-163.
54. Орлов О. В. Техногенна безпека і природокористування. Дніпро: Дніпровський університет, 2018. 276 с.
55. Панченко О. С. Проблеми деградації ґрунтів і шляхи їх вирішення. Полтава: Полтавський університет, 2019. 169 с.
56. Петров О. Л. Рекреаційні ресурси України: раціональне використання та охорона. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 310 с.
57. Пилипенко Т. Г. Лісові ресурси України: сучасний стан та перспективи збереження. Київ: Академія, 2021. 195 с.
58. Попович Ю. І. Природоохоронні території України: правові аспекти. Харків: Ранок, 2020. 270 с.

- 59.Прокопенко І. В. Відновлення природних ресурсів: регіональний підхід. Тернопіль: Збруч, 2018. 223 с.
- 60.Сазонов П. В. Розвиток енергозбереження в Україні. Дніпро: Дніпровський університет, 2019. 280 с.
- 61.Савченко О. С. Економіка природокористування: принципи і методи. Київ: Знання, 2021. 300 с.
- 62.Сахнюк Ю. В. Економічні механізми природокористування : thesis. 2009. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/20509>
- 63.Сергієнко В. І. Природокористування і сталий розвиток у ХХІ столітті. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 310 с.
- 64.Сидоренко Л. М. Заповідна справа в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ: Генеза, 2020. 240 с.
- 65.Сірик С. В. Управління природними ресурсами в умовах кліматичних змін. Львів: Літопис, 2021. 290 с.
- 66.Слабунова О. Ю. Урбанізація і її вплив на природне середовище. Харків: Фоліо, 2019. 250 с.
- 67.Смірнова Т. І. Екологічна культура та освіта у системі сталого розвитку. Одеса: Південний видавничий дім, 2020. 270 с.
- 68.Соколова Н. П. Рациональне використання земельних ресурсів України. Дніпро: Дніпровський університет, 2018. 280 с.
- 69.Соломка О. Д. Еволюція економічних принципів природокористування : thesis. 2016. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4399>
- 70.Соловей В. О. Сталий розвиток регіонів: екологічний і соціально-економічний аспекти. Полтава: Полтавський університет, 2019. 290 с.
- 71.Сопільник О. Г. Забруднення атмосферного повітря: регіональні виклики. Тернопіль: Тернопільський університет, 2019. 260 с.
- 72.Сорокін І. В. Моніторинг стану природних ресурсів в Україні. Чернівці: Рута, 2020. 280 с.
- 73.Стеценко Г. О. Біорізноманіття України: збереження у національних парках. Київ: Академія, 2021. 240 с.

- 74.Суховий А. М. Стратегії сталого розвитку природокористування. Вінниця: ВДТУ, 2020. 300 с.
- 75.Терещенко В. Фінансово-економічні аспекти природокористування. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2005. Вип. 1. С. 56-61.
- 76.Ткаченко В. С. Водозабезпечення в умовах кліматичних змін. Полтава: Полтавський університет, 2019. 250 с.
- 77.Третяк І. М. Природоохоронні зони України: проблеми і перспективи. Тернопіль: Збруч, 2018. 69 с.
- 78.Трофименко В. О. Екологічний менеджмент у розвитку територіальних громад. Київ: Генеза, 2020. 67 с.
- 79.Федоренко І. В. Проблеми охорони біорізноманіття: український контекст. Харків: Фоліо, 2019. 281 с.
- 80.Хоменко П. Г. Лісові ресурси України: використання і збереження. Чернівці: Рута, 2020. 26 с.
- 81.Яковенко І. М. Про дефініції теорії рекреаційного природокористування. Економічна та соціальна географія. 2002. Вип. 53. С. 173-180.